

DISCUȚII PE MARGINEA RECONSTITUIRII UNOR ELEMENTE ALE SISTEMULUI DE APĂRARE AL CASTRULUI ROMAN DE LA CÂMPULUNG

CONSTANTIN C. PETOLESCU, TEODOR CIOFLAN

Castrul roman de piatră de la Câmpulung (Jidova)¹ se numără printre cele mai importante obiective de acest gen de pe granița de sud-est a Daciei romane. Păstrarea zidului de incintă pînă la o cotă apreciabilă (uneori pînă la 1,80 m) a făcut ca traseul lui să fie recunoscut cu ușurință — fiind astfel cercetat de învățatul italian L. F. de Marsigli în 1691², ori marcat pe diferite documente cartografice, precum harta Principatelor române din anul 1835³.

Cercetarea a ridicat în fața arheologilor multe întrebări, legate de topografia și stratigrafia castrului, istoria și cronologia acestuia, locul său în sistemul defensiv al Daciei romane⁴. Concomitent cu acestea, cercetătorii și-au pus problema unor reconstituiri în spațiu — cum sînt cele grafice, din expoziția arheologică a castrului — ale unor obiective scoase la lumină.

Cum bine se știe, castrul cercetat este situat pe un foarte interesant traseu turistic. Numeroși călători, din țară sau străinătate, se opresc, fie și pentru scurt timp, atrași de indicatoarele de pe marginea șoselei, dar și de

¹ Castrul de piatră este situat pe teritoriul fostei comune Apa Sărată, acum inclusă în orașul Câmpulung (jud. Argeș). În literatura de specialitate a fost menționat fie după localitatea amintită (uneori după numele cartierului Pescăreasa), fie după punctul Jidova — nume dat de localnici locului cu ruine. Această ultimă denumire este atestată încă de L. F. de Marsigli (*Danubius Pannonico-Mysicus*, II, Haga, 1726, fig. 39: „Sidova“), C.D. Aricescu (*Istoria Câmpulungului, prima reședință a României*, București, 1855, p. 11—18) credea că aici a existat înainte de romani o cetate dacică, de aceea pledează pentru forma Jidava. În *Marele Dicționar geografic al României*, IV, 1901, p. 97—98 sînt menționate ambele forme — Jidava și Jidova (cu mențiunea că aceasta din urmă este forma populară). Gr. G. Tocilescu (*Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*, București, 1900, p. 134) folosește denumirea de Jidova, la fel C. Rădulescu-Codin (*Museul nostru, Câmpulung*, 1922, p. 37) și V. Christescu (*Istoria militară a Daciei romane*, București, 1937, *passim*). În schimb, D. Tudor a folosit consecvent denumirea de Jidava; vezi astfel: *Căstrele romane de la Jidava lângă Câmpulung în Muscel*, extras din București, II, 1936 (1938); idem, *Oltenia romană*, București, 1942, p. 229 etc. Cu aceasta, s-a înrădăcinat în literatura de specialitate denumirea Jidava — toponim ireal, a cărui utilizare se pretează la confuzii de ordin istoric; cum s-a văzut, el nu are nici o legătură cu o *dava* dacică (numele antic rămîne necunoscut). De aceea, noi ne vom referi în continuare la orașul Câmpulung, pe teritoriul căruia se află acest castru.

² L.F. de Marsigli, *loc. cit.*

³ C. C. Giurescu, *Principatele române la începutul secolului XIX*, București, 1958, p. 169.

⁴ În afară de prezentarea castrului publicată de D. Tudor după notele lui P. Polonic (vezi mai sus), a se vedea: Em. Popescu, Eugenia Popescu, *Raport preliminar asupra săpăturilor efectuate în anii 1962—1967 în castrul roman de lângă Câmpulung-Muscel (Jidova)*, în „Materiale și cercetări arheologice“, IX, 1970, p. 251—263 (Studii și comunicări, I, Pitești, 1968, p. 67—79); Em. Popescu, C. C. Petolescu, T. Cioflan, *Distrușterea castrului roman de la Câmpulung (Jidava)*, în „Studii și comunicări“, III, Câmpulung-Muscel, 1984, p. 15—17.

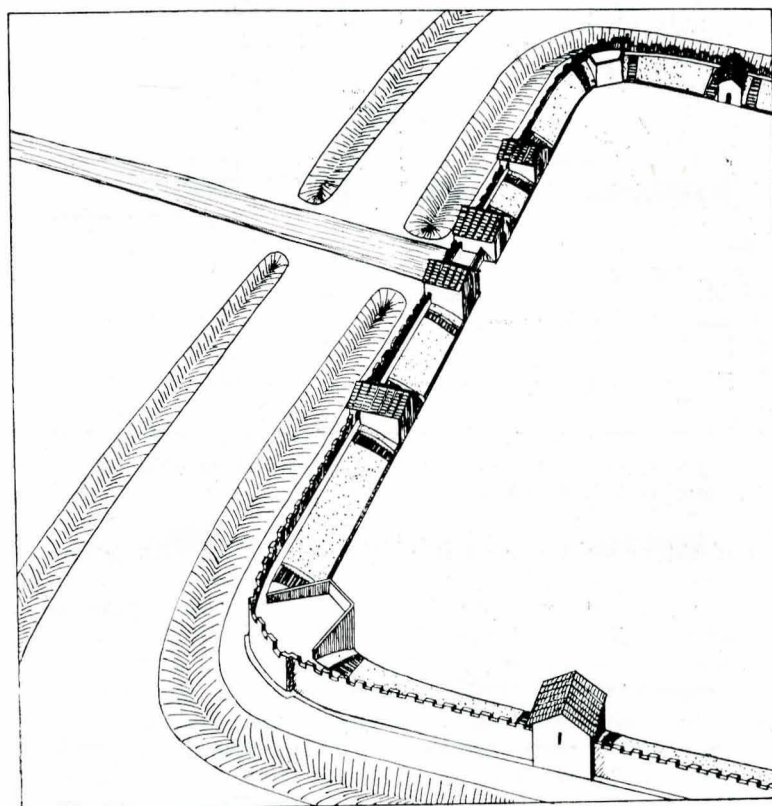

Fig. 1. Reconstituirea sistemului de fortificație al castrului de la Câmpulung (latura de sud).

zidurile ce se observă de la distanță. Vizitînd obiectivele scoase la lumină și conservate cu grijă, cei mai avînați (dar nu numai ei) se întrebă dacă nu s-ar putea eventual reconstitui întreg ansamblul arheologic.

Dar reconstituirea integrală a unui obiectiv antic, oricît de bine documentată, va rămîne totdeauna doar ideală. De fapt, reconstituirile nu ar trebui să depășească stadiul machetelor (care s-au realizat, și încă destule, și în muzeele noastre) ori dioramelor (cum sînt cele expuse în muzeul *limes*-ului roman de la Aalen, în R. F. Germania). Depășirile temerare au fost deseori puse sub semn de întrebare și prin urmare supuse criticilor severe — cum este cazul cu castrul de la Saalburg de pe *limes*-ul Germaniei Superioare (reconstruit între anii 1898—1907).

În schimb, s-au încercat unele reconstituiri parțiale — în special ale unor elemente ale sistemului de apărare. Am aminti astfel lucrările de reconstituire la cas-

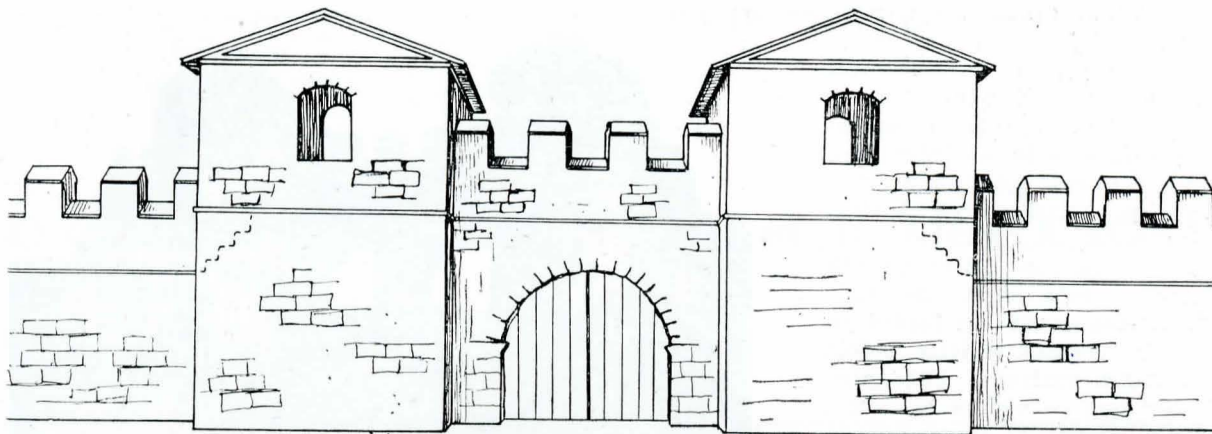

Fig. 2. Reconstituire a porții praetoria a castrului de la Câmpulung (fața exterioară).

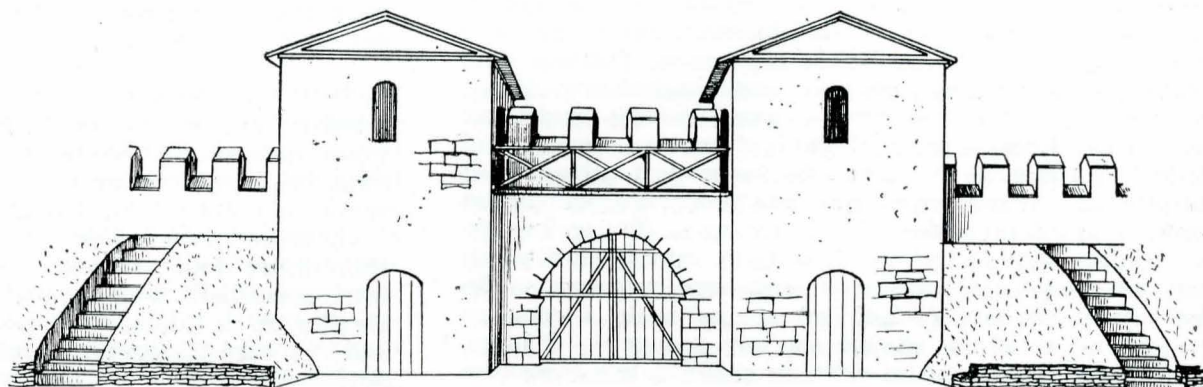

Fig. 3. Reconstituire a porții praetoria a castrului de la Câmpulung (fața interioară).

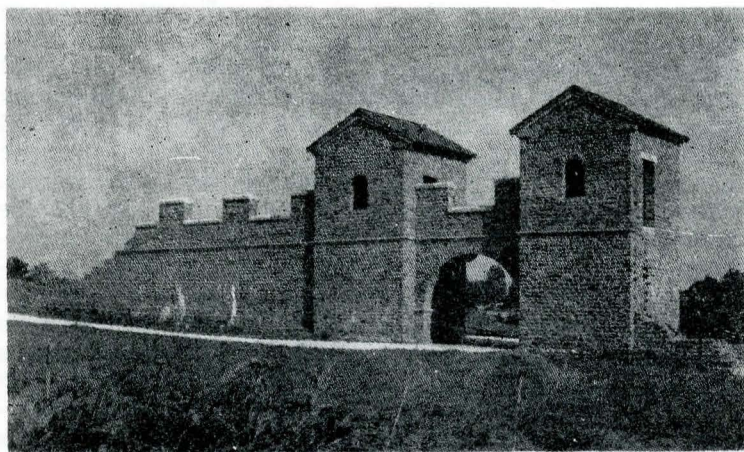

Fig. 4. Reconstituire a porții de vest a castelului de la Welzheim (R.F.G.) (vedere exterioară).

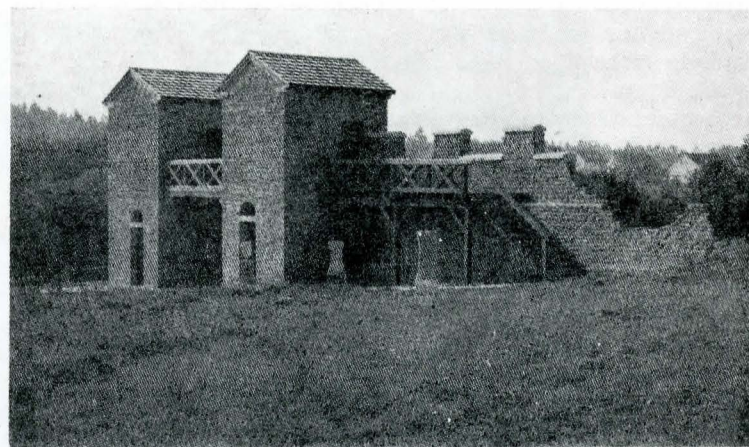

Fig. 5. Reconstituire a porții de vest a castelului de la Welzheim (vedere interioară).

trul de legiune de la Xanten (*Vetera*, Germania Inferioară) sau poarta castelului de la Welzheim (fig. 4-5). În țara noastră s-a ridicat în anul 1983 poarta micului *castellum* de la Arutela, pe Olt, iar mai recent *porta praetoria* a castrului de pe dealul Pomăt de la Porolissum (jud. Sălaj) (fig. 6).

Pentru a da cititorilor noștri o imagine generală a unui castru roman, vom prezenta pe scurt elementele constitutive ale castrului de piatră de la Câmpulung (fig. 1). El se prezintă sub forma unei suprafețe de teren închise de o incintă patrulateră (*murus*), măsurînd aproximativ 132×98 m; pe interior, zidul este sprijinit de *agger* — care, prin lățimea sa (minimum 5 m la bază), îi asigură o rezistență sporită, iar în partea superioară este amenajat sub formă de drum de rond. Accesul la drumul de rond se făcea prin trepte amenajate în panta *agger*-ului, de obicei pe lângă turnuri. În fața zidului se află o porțiune de siguranță (*berma*) lată de 2—3 m; urmează un șanț de apărare (*fossa*) cu deschiderea de 6—7 m și adînc de cel puțin 2 m, iar la o oarecare distanță alt șanț, mai mic. Pe mijlocul laturii de sud se află *porta praetoria*, pe cea opusă *porta decumana*. Suprafața castrului este împărțită pe lat în trei zone; în cea centrală se află o serie de clădiri (*horreum* — magazia de cereale, *principia* — clădirea comandamentului, precum și alte

două edificii cu hipocaust), iar în suprafețele dinspre sud (*praetentura*) și nord (*retentura*), încă necercetate mai amănunțit, se aflau barăcile soldaților și alte clădiri ale castrului. Porțiunea de drum dintre *porta praetoria* și comandament se numea *via praetoria*, cea din partea opusă — *via decumana*; un drum trecea prin fața clădirii comandamentului (*principia*), de aceea se numea *via principalis* și unea alte două porți (de pe laturile de vest și est) — *porta principalis dextra* și *porta principalis sinistra*. Atît cît se păstrează, castrul de la Câmpulung conține elementele clasice ale unui castru roman, așa cum apare descris de istoricii militari romani.

În paginile ce urmează, vom încerca a expune pe scurt unele rezultate ale cercetării noastre, legate de un studiu de reconstituire parțială a incintei castrului de la Câmpulung (latura de sud, cu *porta praetoria*)⁵. Propu-

⁵ Problema reconstituirii laturii de sud a castrului a fost discutată la colocviul „Castrele romane pe teritoriul României”, Pitești, 12—14 mai 1983. Ulterior, arh. Al. Mușescu (I.J.P. Argeș) a întocmit un proiect — pe baza căruia Comisia patrimoniului cultural național a aprobat în principiu, la 20 mai 1986, propunerea de restaurare — cu recomandarea de a se organiza o discuție pe această temă cu specialiștii din țară. Aceasta a avut loc în cadrul unei dezbateri organizate cu ocazia Sesiunii de comunicări științifice a Muzeului Județean Argeș din octombrie 1986.

nerile au la bază îndeosebi cercetările efectuate timp de un sfert de secol în acest castru (1962—1987), precum și rezultatele la care au ajuns alți cercetători din țară sau străinătate în acest domeniu⁶. Avem în vedere și tipul în care se încadrează acest castru (el adăpostea eventual un *numerus*), precum și dimensiunile sale — inferioare celor ale castrelor de unități de cavalerie (*alae*) sau chiar ale multor caste de unități de infanterie (*cohortes*) (fig. 2-3).

Problema cea mai spinoasă — cu care se confruntă orice încercare de reconstituire — este legată de înălțimea zidului de incintă. Dificultatea constă în faptul că în totalitatea cazurilor, chiar și în cele mai fericite, cotele pînă la care s-au păstrat incintele castrelor sînt inferioare celor reale (antice). Avem apoi în vedere și faptul că înălțimea zidului varia de la castru la castru (după importanța acestuia: castru de legiune sau de unități auxiliare — și acestea foarte diversificate) și de la o zonă geografică la alta. Pe de altă parte, puținele date transmise de istoricii antici nu sînt concludente. Astfel, scriitorul militar Hyginus (opera sa *De metatione castrorum* datează probabil de la începutul secolului al II-lea e.n.) notează: *Vallum loco suspectiori extrui debet cespite aut lapide, saxo sive caemento. Sufficit latum pedes VIII, altum pedes VI et lorica parva fit* („în locurile mai puțin sigure, trebuie ridicată o întăritură din glijă sau din piatră, stîncă sau ciment; este suficient să fie lată de 8 picioare (=2,40 m) și înaltă de 6 picioare (=1,80 m) și să se adauge un mic parapet“). Oricum, din informația istoricului citat, ca și din datele transmise de alți istorici militari antici (Polybius, Caesar, Vegetius), rezultă că înălțimea valului — și deci și a zidului înconjurător (*murus*) — nu atingea valori prea mari, o cotă de circa 3 m fiind cea mai acceptabilă.

Cele mai bune indicații le oferă totuși cercetările arheologice. O primă concluzie se poate trage din observarea înălțimii păstrate pînă astăzi a *agger*-ului castrului de la Câmpulung: 1,60—1,80 m. La Gilău și Bologa, valul — mult aplatizat — se ridică totuși la circa 1,70 m deasupra solului, iar la Călugăreni (jud. Mureș) se pare că atinge 3 m. La Caerlon (Britannia), unde se afla sediul legiunii II Augusta, zidul se păstrează încă pînă la o înălțime de 3,50 m. Destul de bune indicații ne dau și secțiunile executate prin sistemul de fortificație (*vallum-berma-fossa*); la Câmpulung, urmărirea pantei *agger*-ului indică o cotă a acestuia între 2—3 m. De fapt, valul trebuia să fie suficient de înalt, astfel încît de pe coama lui să se poată supraveghea șanțul de apărare; în caz contrar, acesta ar fi devenit un adăpost bun pentru dușman în timpul unui atac, dar și în alte împrejurări. Studiarea documentației arheologice arată că o înălțime în jur de 3 m a zidului de incintă al castrului de la Câmpulung este acceptabilă; ea nu se depășește mult față de datele transmise de istoricii militari antici și concordă cu rezultatele la care au ajuns alți cercetători (3,60 m castrul de la Gilău; dar cotele de 1 — 2,50 m propuse pentru castrul de la Buciumi, 2,40 m pentru cel de la Hesselbach și 2,60 m pentru cel de la Künzig — ultimele două de pe *limes*-ul provinciei Raetia — sînt considerate prea scăzute).

Deasupra zidului de incintă se ridică un parapet. Lățimea lui se înjumătățește de obicei față de zidul de incintă, făcînd linie continuă cu peretele interior (de sud) al turnurilor (porții *praetoria*, dar și ale turnurilor de curtină). El trebuie să fie mai retras cu cîțiva centimetri față de zidul de incintă (cum se observă la Chesters,

Fig. 6. Reconstituirea porții praetoria a castrului de la Porolissum (vedere dinspre exterior).

în Britannia, pe valul lui Hadrian) — ceea ce îi asigură, totodată, mai multă stabilitate. În ceea ce privește înălțimea parapetului, acesta nu trebuia să depășească prea mult brîul luptătorilor (circa 1,20 m) — așa cum se observă pe Columna lui Traian și ne confirmă Caesar.

Lățimea crenelurilor, ca și aceea a zidului despărțitor dintre două creneluri, este iarăși subiect de dispută între specialiști. S-au invocat analogii cu cazarma pretorienilor de la Roma, zidul orașului Verona (anul 265) sau zidul cu care împăratul Aurelian a înconjurat Roma; dar datele diferă mult de la caz la caz. S-a susținut ideea unor creneluri de două ori mai late decît zidul dintre ele — pentru ca apărătorul să aibă suficient spațiu de mișcare; de exemplu, pentru castrul de la Echzell, D. Baatz propune creneluri late de 1,80 m, iar zidul dintre ele de 0,90—1,20 m. În schimb, Al. Diaconescu (autorul unui excelent studiu de reconstituire privind castrul unei unități de cavalerie, de la Gilău) propune creneluri de 0,90 m, la fel și zidul despărțitor dintre ele. Ultima soluție ni se pare mai rezonabilă, dar zidul dintre creneluri poate fi ceva mai lat (1,20 m), pentru a permite ca doi apărători să se ferească de lovituri concomitent.

În ceea ce privește poarta, toate soluțiile converg spre ideea de a-i asigura funcționalitatea (de exemplu intrarea concomitentă a doi călăreți sau a unui car încărcat), dar și o apărare eficientă (ea fiind elementul cel mai vulnerabil și deci cel mai vizat al sistemului de apărare a castrului). De aceea, o înălțime de 3 m pînă la arcul bolții este suficientă⁷ (la care trebuie adăugată lățimea arcului, circa 1 m). Parterul turnurilor porții se ridică astfel pînă la 4 m; în schimb, înălțimea etajului poate fi mai redusă, pînă la 3 m. Prin deschiderile laterale ale turnurilor și pe platforma de deasupra porții, se va permite o circulație nestînjinită pe drumul de rond. Accesul la etajul turnurilor se va face prin scări de lemn interioare. Acoperișul va fi realizat în două pante, cu țigle și olane imitînd modele antice⁸.

Reconstituirea parțială a zidului de incintă al castrului roman de la Câmpulung (Jidova) va crea publicului vizitator o imagine mai clară asupra acestui obiectiv istoric, cu care județul Argeș se mîndrește pe bună dreptate. Ea va fi, fie și în parte, o încununare a strădaniilor instituțiilor de știință și cultură care colaborează de peste două decenii pentru scoaterea din uitare și ruină a acestui monument al trecutului nostru⁹.

⁶ D. Baatz, *Kastell Hesselbach und andere Forschungen am Odenwaldlimes* (Limesforschungen. Studien zur Organisation der römischen Reichsgrenze am Rhein und Donau, 12), Berlin, 1973; H. Schönberger, *Kastell Künzlg-Quintana* (Limesforschungen, 13), Berlin, 1975; Ph. Filtzinger, *Limesmuseum Aalen*³, Stuttgart, 1983; vezi încă: Amalia Landes, *Propuneri pentru o reconstituire a castrului roman de la Buciumi. I. Elementele incintei*, în „Acta Musei Porolissensis“, III, 1979, p. 411—425; Al. Diaconescu, *Propuneri pentru reconstituirea unor elemente de fortificație ale castrului de la Gilău*, „Acta Musei Napocensis“, XXI, 1984, p. 145—167. În aceste studii se regăsesc multe din datele referitoare la castele de pe alte granițe ale Imperiului roman.

⁷ Înălțimea porții ne obligă a ridica și zidul de incintă (*murus*) la o cotă apropiată (3 m), chiar dacă observațiile făcute în cursul săpăturii și indicațiile istoricilor antici ne duc spre propuneri mai moderate.

⁸ Reconstituirile grafice au fost executate de Iuliana Barnea (Institutul de Arheologie, București), căreia autorii îi aduc cuvenitele mulțumiri.

⁹ Săpăturile sistematice au fost începute în 1962 de către Emilian Popescu, din partea Institutului de Arheologie, în colaborare mai întîi cu Muzeul din Câmpulung (reprezentat prin Fl. Mirșu) (1962—1964), iar din 1964 pînă în prezent în colaborare cu Muzeul Județean Argeș (reprezentat între 1964—1968 de Eugenia Popescu, iar începînd din 1976 de T. Cioflan). Din 1978, cercetările au fost continuate din partea Institutului de Arheologie de C.C. Petolescu.